

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Academic Journal of Language and Literature

CİLT/VOLUME: 4, SAYI/ISSUE: 1, NİSAN/APRIL 2020

Enes YILDIZ

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı
enesedebiyat@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3614-579X>

Ali Paşa-zâde Mustafa Hamdî ve Dîvânı

Ali Pashazade Mustafa Hamdi and His Divan

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 14.03.2020

Kabul Tarihi/Accepted: 13.04.2020

Yayın Tarihi/Published: 30.04.2020

Atıf/Citation

YILDIZ, Enes (2020). Ali Paşazâde Mustafa Hamdî ve Dîvânı. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4 (1), 147-164.
DOI: 10.34083/akaded.703792.

YILDIZ, Enes (2020). Ali Pashazade Mustafa Hamdi and His Divan. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4 (1),
147-164 . DOI: 10.34083/akaded.703792.

<https://doi.org/10.34083/akaded.703792>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Yaklaşık altı yüz yıl devam eden klasik Türk edebiyatının bugünkü nesillere bıraktığı edebî mirasın başında divânlar gelmektedir. Bugüne kadar yüzlerce divân üzerine çalışmalar yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Divân şiiri geleneğinde yetişen sanatçılardan biri de bu çalışmaya konu olan XVIII. yüzyıl şairlerinden Ali Paşa-zâde Mustafa Hamdî'dir. Mustafa Hamdî Bey 1180 (1766-1767) yılında doğmuştur. Şairin asıl adı Mustafa'dır. Mustafa Kâ'il Efendi'den Arapça ve Farsça dersler alan Hamdî, 1207 (1792-1793) yılında 27 yaşındayken vefat etmiştir. Şu an için bilinen tek eseri ise Divân'ıdır. Divân'ın ulaşabildiğimiz tek nüshası Medine Ârif Hikmet Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 205/811 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. 30 varaktan oluşan Divân'da sırasıyla 102 gazel, 1 müseddes, 1 tahmis, 10 kıt'a, 2 kaside ve 8 müfred olmak üzere toplam 124 manzume bulunmaktadır. Çalışmada öncelikle şair hakkında kaynaklardan elde edilen bilgiler verilecek, ardından Hamdî'nin bilinen tek eseri olan Divân'ı tanıtılacaktır. Çalışmanın sonunda Divân'dan seçilen örnek şiirlerin transkripsiyonlu metni verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, XVIII. Yüzyıl, Ali Paşa-zâde Hamdî, Divân.

Abstract

Diwans are at the forefront of the literary heritage of classical Turkish literature, which has been going on for nearly six hundred years, to today's generations. To date, hundreds of studies have been done on the diwan and still continue to be done. One of the poets who grew up in the tradition of Diwan poetry is Ali Pashazade Mustafa Hamdi, one of the 18th century poets subject to this work. Mustafa Hamdi was born in 1180 (1766-1767). His real name is Mustafa. Hamdî, who took Arabic and Persian lessons from Mustafa Kail Efendi, died in 1207 (1792-1793) when he was 27 years old. His only known work for now his diwan. The only copy of diwan that we can reach is registered in the Medina Arif Hikmet Library Turkish Manuscripts with the archive number 205/811. In Diwan consisting of 30 pages, there are a total of 124 poetry, including 102 odes, 1 musaddes, 1 tahmis, 10 verse, 2 eulogies and 8 mufreds. In this study, the information obtained from the sources about the poet will be given. Then "diwan" which is the only work of Hamdi, will be introduced. At the end of the article, transcriptional text of sample poems selected from diwan will be given.

Keywords: Classical Turkish Literature, 18th century, Hamdi, Diwan

Giriş

Klasik Türk edebiyatından bugünkü nesillere tevârüs eden kültürel ve edebî mirasın başında dîvânlar gelmektedir. Dîvânlar, klasik Türk edebiyatının edebî ve kültürel birikimini yansıması açısından önemli kaynaklardır. Bugüne kadar dîvânlar üzerine ister metin neşri ister muhteva incelemesi olsun birçok çalışma yapılmıştır. Gün geçtikçe bu çalışmalar artmakta, yeni eserler ilim âleminin istifadesine sunulmaktadır. Bu çalışma da kaynaklarda hakkında çok az bilgi bulduğumuz, XVIII. yüzyıl, III. Selim dönemi dîvân şairlerinden Hamdî Divânı üzerinedir.

XVIII. yüzyıl Osmanlı için siyasi, sosyal ve ekonomik yönden büyük sarsıntıların yaşandığı bir dönemdir. Osmanlı bu yüzyıla Karlofça ve Ruslarla yapılan İstanbul anlaşmalarıyla girer. Bu iki anlaşma sonucu Osmanlı toprak kaybetmeye başlar. Ülkenin içinde bulunduğu yolsuzluk, rüşvet, eşkıyalık, ehliyetsizlik, merkezi yönetimin zayıflığı gibi iktisadi, askeri, siyasi ve kültürel problemlerin aşılması için köklü reformların yapılması fikri hâsıl olmuştur. Bu yüzyılın başında II. Mustafa kapıkulu ve ulama tarafından tahtan indirilmiş yerine III. Ahmet tahta geçmiştir. III. Ahmet döneminde ise Türk tarihinde “Lale Devri (1718-1730)” olarak isimlendirilen bir dönem yaşanmıştır. Şatafat ve israf devri olarak da bilinen Lale Devri’nde Avrupa’ya elçiler gönderilmiş, kumaş ve çini fabrikaları açılmış, matbaa kurulmuş ve çeviriler yapılmıştır. Lale Devri 1730 Patrona Halil İsyanı ile son bulmuş ve daha sonra sırasıyla Osmanlı tahtına I. Mahmud, III. Osman, III. Mustafa, I. Abdulhamid ve III. Selim geçmiştir (Şentürk & Kartal, 2005: 419-448). Çalışmamıza konu olan Hamdî de Sultan III. Selim dönemi¹ şairlerindedir.

XVIII. yüzyılda klasik Türk edebiyatı ise siyasi ve içtimai çözümlerin aksine son büyük ve olgunluk dönemini yaşar. Bu devre “Mahallileşme” ve “Sebk-i Hindî”nin temsilcileri olarak gördüğümüz Nedîm (ö. 1730) ve Şeyh Gâlib (ö. 1799) gibi iki büyük şair damgasını vurur. Bu yüzyılda güçlü şairlerin yetişmesinde ve Hüsn ü Aşk gibi mükemmel eserlerin verilmesinde III. Ahmet ve III. Selim gibi hem sanatçı hem de sanatçıların hamiliğini yapan padişahların etkisi büyüktür. Bu yüzyılda geleneksel kurallar ve mazmunlar yanında sosyal hayata sıklıkla yer verilmiştir. Aynı zamanda nazirecilik ve tarih düşürme konularına da rağbet artmıştır. Seyyid Vehbî (ö. 1739), Haşmet, Neş’et (ö. 1768), Fitnat Hanım (ö. 1780), Sümbülzâde Vehbî (ö. 1809), Koca Râgıb Paşa (ö. 1763) ve Enderunlu Fâzıl (ö. 1810) devrin önemli şairlerindedir (Şentürk & Kartal, 2005: 419-448; Mengi, 2003: 204-226). Bu yüzyılda yetişen şairlerinden biri de Mustafa Hamdî’dir.

¹ Sultan III. Selim 28. Osmanlı padişahıdır. 1762 yılında doğan padişahın babası sultan III. Mustafa, annesi ise Mihrişâh sultandır. III. Selim, Sultan I. Abdülhamit’in tahtan inmesinden sonra 7 Nisan 1789 yılında tahta çıkar ve 29 Mayıs 1807 yılında tahttan iner. 28 yaşında iken tahta çıkan sultanın iktidarı 18 yıl sürer. Çocukluğundan itibaren çok iyi eğitim alan Sultan III. Selim ıslahatçılık yönü ile tanınır. Tahta geçesiyle birlikte askerî, idarî, sosyal ve ekonomik alanlarda yeniliklere imza atar. Sultan, devletin içinde bulunduğu durumu istişare için Meclis-i Meşveret’i kurmuştur. Meşveret meclisinde yönetim sınıfından iki yüzden fazla kişi bulunmaktaydı. III. Selim’in attığı en önemli adımlardan biri Nizâm-ı Cedid olmuştur. Nizâm-ı Cedid, yeniçeriye dokunmadan Avrupa tarzında yeni bir ordunun kurulması hareketidir. Ayrıca sultan, reformlar için malî kaynak oluşturmak adına İrâd-ı Cedid adı ile yeni bir hazine kurmuştur. Eğitim alanında ise Mühendishâne-i Berr-i Hümayûn ve Mühendishâne-i Bahr-i Hümayûn okulları III. Selim döneminde açılmıştır. III. Selim sadece idarî ve siyasi alanda değil güzel sanatlar konusunda da önemli bir isimdir. Mûsikîye düşkünlüğü ile tanınan sultanın güftelerinin de kendine ait olduğu besteleri vardır. Hatta mûsikî tarihinde 1785-1825 yılları III. Selim ekolu olarak bilinir. Mûsikîşinas, hattat ve neyzen olan sultan İlhâmî mahlasıyla şiir de yazmıştır (Beydilli, 2009: 420-425; Özcan, 2009: 425-426; Aykurt, 2015: 439-447).

1. XVIII. Yüzyıl Dîvân Şairlerinden Ali Paşa-zâde Mustafa Hamdî

Mustafa Hamdî Bey'in hayatı hakkında elimizdeki bilgiler kısıtlıdır. Biyografik kaynaklarda ve Dîvân'ın dibâcesinde şair hakkında bazı bilgiler bulunmaktadır. Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey tezkiresinde Hamdî ile ilgili şu bilgileri verir:

“1180 iken Ali Pâşânın sulbundan âlem-i şûhuda gelmiştir. İsmi Mustafa'dır. Ser-bevvâbin-i dergâh zümresine iltihâk edip ahir-i ömürlerinde köşe-nişin-i hâne-i uzlet bulunduğu tarikten dest-keş-i ferâğat ve bâb-ı hakka mülâzemet ve 1207 azm-ı cennet edib Eyyüb Cami'-i şerîfi mihrâbının cânib-i yesârında vasiyyetleri üzre defn olunmuştur. Zâtında hamîde hisâl ü sâhib-i hâl olub sefer-i sinînden beri mu'ârefe bezl-i maddûr ve az vakitte tahsîl-i kemâlât edip Arabiye'yi ve Fârisiye'yi Akgermani Mustafa Kâ'il Efendi'den tahsîl etmişlerdir. Eş'ârları pek de çeşniden hâli değildir. Müretteb beş cüz' mikdârı dîvânı vardır (Çınarcı, 2007: 45).

Bu bilgileri ve Dîvân'ın dibâcesini okuduğumuzda Mustafa Hamdî Bey ile ilgili şunları söyleyebiliriz: Şair 1180 (1766-1767) yılında doğmuştur. Yegen Ali Paşa-zâde oğlu Hamdî'nin asıl adı Mustafa'dır. Kâ'il Efendi'den Arapça ve Farsça dersler alan Hamdî, padişahın kapıcıbaşılığı görevinde bulunmuştur. Şair 1207 (1792-1793) yılında 27 yaşındayken vefat etmiş ve Eyüp Camii mihrabının sol tarafına defnedilmiştir. Kendisinden ders aldığı Mustafa Kâ'il Efendi genç yaşta ölen Hamdî için şu tarihi düşmüştür (Dîvân-ı Hamdî, varak: 1b-2a; İpekten vd, 1988: 181; Tuman, 2001: 225):

... vefâtına inşâd eyledikleri târihdür:

Düşdi bir târih sâl-ı fevtine
Mustafâ Beg itdi Firdevsi makâm

2. Mustafa Hamdî Dîvânı²

2.1. Nüsha Tavsifi

Hamdî Dîvânı'nın araştırmalarımız sonucu ulaşabildiğimiz tek nüshası Medine Ârif Hikmet Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 205/811 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. 30 varaktan oluşan Dîvân nüshası, 2 sütun ve 19 satır hâlinde yazılmıştır. 13x21 mm. ebatlarındaki Dîvân ta'lîk ile yazılmıştır. Söz başları ise kırmızı mürekkeplidir. Dîvân'da sırasıyla 102 gazel, 1 müseddes, 1 tahmis, 10 kıt'a, 2 kaside ve 8 müfred olmak üzere toplam 124 manzume bulunmaktadır. Aşağıda Dîvân'ın başı ve sonu verilmektedir:

Baş:

Ey eşref-i mâsivâ-yı Mevlâ
Zâtun gibi hiç Hak Te'âlâ

Sonu:

Nakd-i vaslın niceler bozmuş iken tenhâda
Saymaz uşşâkını bir akçeye sarrâf-zâde

² Yakın zamanda yayımlayacağımız “*Mustafa Hamdî ve Dîvânı*” adlı kitap çalışmamızla XVIII. yüzyıl klasik Türk edebiyatında Mustafa Hamdî'nin de yerini alacağını ümit ediyoruz.

2.2. Gazeller

Divanda toplam 102 gazel bulunmaktadır. Divandaki 102 gazelin 65 tanesi 5 beyitten oluşmaktadır. Bu sayı tüm gazellerin % 64'ünü oluşturur. Divanda 2 beyitlik 1, 4 beyitlik 10, 6 beyitlik 15, 7 beyitlik 5, 8 beyitlik 2, 9 beyitlik 3 ve 10 beyitlik 1 gazel vardır. Gazeller revî harfine göre müretteptir ve 25 harften gazel bulunmaktadır. Bu harfler içerisinde en çok gazel “ra” ve “he” harflerinde yazılmıştır. Aşağıdaki tablolarda gazellerin revî harfine göre dağılımı ve beyit sayıları verilmiştir:

Tablo 1: Gazellerin Revî Harfine Göre Dağılımı.

ا	11	س	2	ک	3
ب	5	ش	3	ل	3
ث	2	ص	2	م	4
ج	2	ض	1	ن	2
ح	3	ط	1	و	1
خ	3	ع	1	ه	14
د	2	غ	1	ی	7
ر	19	ف	1		
ز	7	ق	2		

Tablo 2: Gazellerin Revî Harfine Göre Beyit Sayıları.

ا	2, 5, 6, 5, 6, 6, 5, 5, 5, 5, 9
ب	5, 6, 6, 4, 6
ث	5, 5
ج	5, 5
ح	7, 6, 5
خ	5, 5, 5
د	5, 5
ر	5, 5, 7, 6, 5, 5, 5, 5, 6, 5, 4, 5, 5, 4, 4, 5, 6, 5
ز	4, 5, 4, 5, 6, 5, 5
س	5, 5
ش	6, 5, 5
ص	5, 4
ض	4
ط	5
ع	5
غ	6
ف	5
ق	6, 5
ک	5, 5, 5
ل	5, 6, 5
م	5, 5, 9, 5
ن	7, 5
و	5
ه	5, 5, 7, 4, 5, 5, 5, 7, 10, 5, 5, 5, 5, 5
ی	4, 8, 9, 8, 5, 5, 5,

Dîvân şiirinde ahengi oluşturan ve anlam üzerinde etkisi olan unsurların başında redif ve kafiye gelmektedir. Hamdî Dîvânı'nda mücerred, mürdef ve tesis olmak üzere üç çeşit kafiye görürüz. Kâfiye-i mücerred yalnızca revî harfiyle yapılan kafiye denir (Saraç,

2007: 274). Dîvânda mücerred kafiyeden toplam 52 gazel bulunmaktadır ki bu tüm gazeller içerisinde yaklaşık % 51'lik orana tekabül eder. Aşağıda mücerred kafiye örnek beyitler verilmiştir:

Vâdi-i aşk içre bil kim Kays olur ***hem-pâ bana***
Bir pula degmez yanında ol şehün ***Leylâ bana*** (varak: 3a)

Ruh-ı alun hayâli gülsitân-ı dilde bir ***güldür***
Anınçün dût-ı âhum rengi bâg-ı dehre ***sünbüldür*** (varak: 9b)

Her bir güzelün tavrı dile cilve-***ger olmaz***
Her hûb-ı cihân aşkı için dilde ***yer olmaz*** (varak: 10b)

Bir felek meşreb aceb var mı cihânda çarh-***ves***
Dâimâ çekdirme halka kârı anun ***keşmekeş*** (varak: 11b)

Kâfiye-i mürdefe revî harfinden önce uzun ünlülerden (elif, vav ve ye) birinin bulunduğu kafiye türüdür (Saraç, 2007: 274). Dîvânda mürdef kafiye toplam 49 gazel bulunmaktadır ki bu tüm gazeller içerisinde yaklaşık % 50'lik orana tekabül eder. Aşağıda mürdef kafiye örnek beyitler verilmiştir:

Ziyâ vü pertev-i mihrî güzel ***tanzîr ider mehtâb***
Mezâyâ vü nûkât-ı şemsi hep ***takrîr ider mehtâb*** (varak: 4b)

Ziyâ-yı mihr-i ruhuna arz-***gâh lâzımdur***
Şeb-i fûtâde-i hicrâna ***mâh lâzımdur*** (varak: 7a)

Başdan çıkarur âdemi sevdâ-yı zülf-i ***yâr***
Mülk-i tahammüli ider elbette târ u ***mâr*** (varak: 7b)

Çıkamaz safâsı bezm-i visâlün ***şarâbsız***
Bî-hûde geçt-i bahr olmaz ***mehtâbsız*** (varak: 10a)

Kâfiye-i müessesese ise revîden önce dahîlin, dahîlden önce de te'sîsin bulunduğu kafiyedir (Saraç, 2007: 275). Dîvânda müesses kafiye sadece 1 gazel bulunmaktadır ki bu tüm gazeller içerisinde yaklaşık % 1'lik orana tekabül eder:

'Uzletde ferâgatle rehâ ***âkile mahsûs***
Eşgâl-i cihân ile safâ ***câhile mahsûs*** (varak: 12a)

Hamdî Divanı'nda ek halinde, ek+kelime veya kelime grubu halinde ve kelime veya kelime grubu halinde toplam 83 gazelde redif kullanılmıştır ki bu sayı tüm gazeller içinde % 82'lik bir orana tekabül eder. Bunlar içerisinde de ilk sırada 33 gazel ve % 32'lik oranla kelime veya kelime grubu halindeki redifler gelir. Aşağıda divandaki gazellerin redif dökümü, redif sayıları ve oranlar verilmiştir:

Tablo 3: Gazelerde Görülen Redifler, Sayıları ve Oranları.

	Redifler	Sayı	Oran
Ek Halindeki Redifler	-dur (x7), -hâ, -dedür, -sız, -imüz, -dan, -da (x2), -sede, -ına, -leme, -ınca (x2), -ine, -li, -i (x2)	23	% 22
Ek + Kelime veya Kelime Grubu Halindeki Redifler	-i rü'yet olur peydâ, -dür bana, -e bana, -e andelib, -e andelib, -e bâ'is, -edur elfâz-ı ıstılâh, -sı şûh, -um tutuşduru, -i yakar yıkar, -a karşı kor, -dır sensüz, -e dek giderüz, -i biz bilirüz, -a ayak basmış, -e mahsus, -e mahsus, -a arz, -sı yok, -i görmedük, -dur nighün, -sidür gönül, -ın öpeyüm, -dur yâ Resûlallâh, -mez misün dahı, -lar gibi, -e dahı	27	% 26
Kelime veya Kelime Grubu Halindeki Redifler	bana, geldi bana, noldı bana, sana, sabâ, ider mehtâb, bahs, geç, çarh, sefid ü siyâh u surh, sebz ü kebûd u zerd, lâzımdur, çekindiler, yazmışlar, olduğum yerdür, bu yâr, yeter, söylerler, olmaz, olamaz, fes, göstermiş, neşât, tâli', bulduk, diyerek, didüm, olam, eyledüğümden, içinde, bir akça, oldun yine, gibi	33	% 32

Hamdî Dîvânı'nda "hezec, remel, müctes, muzâri', hafif" bahirlerinden olmak üzere toplam 11 kalıp kullanılmıştır. En çok kullanılanlar ise 38 şiir ve % 30,8'lik oranla muzâri' bahrinin "*mef'ülü fâ'ilätü mefâ'ilü fâ'ilün*" 22 şiir ve % 17,8'lik oranlar remel bahrinin "*fe'ilätün fe'ilätün fe'ilätün fe'ilün*" ve 21 şiir ve % 17'lik oranla hecec bahrinin "*mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün*" kalıplarıdır. Zaten bu kalıplar da klasik Türk edebiyatında en çok tercih edilen kalıplardır (İpekten, 2003: 158). Dîvân'da imâle, zihaf ve medd tasarruflarına rastlansa da şairin vezin kullanımında başarılı olduğu söyleyebiliriz.

Dîvân'daki gazellerin tamamına yakını âşıkâne ve rindâne duygularla yazılmıştır. Şair XVIII. yüzyıla gelinceye kadarki kültürel ve edebî birikimin etkisiyle klasik mazmun, hayal ve benzetmeleri kullanmıştır. Klasik Türk edebiyatı gazel formu ve aşk anlayışı paralelinde Hamdî de âşık; güzellik unsurlarıyla sevgili; aşkın maddi ve manevi etkileri; sevgi, dert, hasret, belâ, gam, neş'e gibi duygu ve halleri şairlik gücü nispetinde diğer divan şairleri gibi benzer edebî sanatlarla ifade etmiştir.

2.3. Müseddes ve Tahmis

Dîvânda gazellerden sonra bir mütekerrir müseddes ve bir tahmis yer almaktadır. Müseddes remel bahrinin "*fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilün*" kalıbıyla yazılmıştır ve 6 bendir. 6 bendlik ve remel bahrinin "*fe'ilätün fe'ilätün fe'ilätün fe'ilün*" kalıbındaki tahmis ise Sa'îd'in gazeline yazılmıştır. Müseddesin ilk ve son bendi aşağıda verilmiştir:

Jeng-i hicr-i yârdan safvetse maksad bâlini
Virme her bir şûha dil gûş it selef ahvâlini
Düş olursan aldanup bir gül-izârun âlını
Hâsilî terk itdürür dehrün abâ vü şâlini
Tekye-i dildârda dervîş olanun bil hâlini
Postu serme cevri ile seyyâh ider abdâlini (varak: 19b)

Nutk-ı pâk-ı Hazret-i Vehbî ki tahsîn eyledüm
 Dinmedi hiç böyle hûş âsâr tahmîn eyledüm
 Zeyl-i şî'rüm gevher-i nutkiyla tezyîn eyledüm
 Hamdiyâ gûş eyle ol beyti ki tebyîn eyledüm
 Tekye-i dildârda dervîş olanun bil hâlini
 Posti serme cevri ile seyyâh ider abdâlini (varak: 20a)

2.4. Kıt'alar

Dîvân'da musammatlardan sonra kıt'alar yer almaktadır. Toplam 9 kıt'adan 6 tanesi "Tevârih" başlıklı bölümde tarih manzumesiyken 4 tanesi ise "Mukatta'ât" başlığı altındadır. Tevârih bölümündeki ikinci tarih manzumesi kıt'a değil kaside nazım şekli ile yazılmıştır. Aynı şekilden mukatta'ât bölümlündeki ilk kıt'a kaside/gazel formunda kafiyelenmiştir. Tevârih bölümündeki 6. manzumenin ise sadece başlığı bulunmaktadır. Tarih düşürme, tarih söyleme, tarih nüvîşten, mâdde-i tarih gibi farklı isimlendirme ile karşımıza çıkan tarih düşürme "ebced hesabı" çerçevesinde bir olayın tarihini belirlemek amacıyla başvurulan bir sanattır ve aynı zamanda Arap alfabesindeki harflerin kolaylıkla ezberlenebilmesi için harflerin birleştirilmesi suretiyle meydana getirilmiş sekiz manasız kelimenin oluşturduğu bir sistemin adıdır (Demirel, 2008: 373). İslâm kültüründe bir olayın tarihini bir mısra, beyit veya ibare içinde ebced hesabına uygun şekilde belirtme sanatı (Karabey, 2011: 80). Mürettep bir divanda "tevârih" bölümünde yer alan tarih manzumeleri esasında tür değil edebî sanattır. Edebî sanat tasniflerinde ise tarih düşürme manzumeleri bedî' sanatları arasında yerini alır. Divan şiiri geleneğinde gazel, kaside, mesnevi nazım şekilleriyle yazılmış tarih manzumeleriyle karşılaşılsa da daha çok kıt'a nazım şekliyle yazılır. Başlangıçta öğrenme ve ezberleme kolaylığı için ortaya çıktığı tahmin edilen tarih düşürme, daha sonra şairliğin gereklerinden biri sayılarak bu alanda sanat gösterme aracı durumuna gelmiş, Bursalı Hâşimî (ö. 1677) ve Seyyid Osman Sürûrî (ö. 1814) gibi şairlerin elinde en güzel örneklerini vermiştir (Karabey, 2011: 80). Hamdî'nin tarih manzumelerinden beşincisinde sadece başlık ve tarih bulunmaktadır. Aşağıda tarih manzumelerinin beyit sayıları, yazılış amacı ve tarihler tablo halinde verilmiş ve daha sonra örnek beyitler sıralanmıştır:

Tablo 4: Tarih Manzumelerinin Beyit Sayısı, Yazılış Amacı ve Tarihler.

Beyit Sayısı	Yazılış Amacı	Tarih
21	Mahfelin yenilenmesi için	1205 (1790-1791)
25	Sâliha Sultan'ın doğumu için	1201 (1786-1787)
14	Hatice Hanım'ın doğumu için	1204 (1789-179)
33	Menzilin temellükü için	1205 (1790-1791)
-	Menzilin yenilenmesi için	1200 (1785-1786)
27	Hacı İbrahim Bey'in Surre Eminliği için	1205 (1790-1791)
7	Lihye irsali için	1206 (1791-1792)

Hayâl eyler iken itmâmın târihini der-hâl
 Bu gûne hâme-i fikret ider levh-i dile tesvîd
 Kılur târih-i itmâmın bu mısra' gûş kıl takrîr
 İmâmü'l-müslimîn kıldı bu 'âlî mahfeli tecdid (1205) (varak: 22a)

Oldı çarh u cihâna ‘izz ü şeref
Makdem-i pâk-ı Sâliha Sultân (1201) (varak: 22b)

Her emrine tevfikini tefrîk it İlâhî
Taklîdimi lütfun ile tahkîk it İlâhî

Mergûb idüp âsârımı setr eyle kusûrın
Makbûl-i dil-i zümre-yi tedkîk it İlâhî (varak: 26b)

2.5. Kaside ve Müfredler

Dîvân’da tarih manzumelerinin sonunda 1 kaside ve Dîvân’ın sonunda 8 müfred bulunmaktadır. Kaside hezec bahrinin “*mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün*” kalıbıyla yazılmıştır ve 17 beyitlidir. “Yasag-ı Hamr” başlıklı kaside, Sultan III. Selim’in şarabı yasaklaması üzerinedir. Aşağıda kasidenin matla ve makta beyti ve ardından örnek bir müfred verilmiştir:

Şeh-i Cem-saltanat câm-ı meyi nehy itdi sag olsun
Buyurdı hüküm-i nassı eyleyüp icrâ yasag olsun

İlâhî kâse-i ikbâl-i ömrin eyleyüp ser-şâr
Şeh-i Sultân Selîm devr-i felek döndükçe sag olsun (varak: 25b)

Kesdirür sözünü keskinlik idüp ortada
Suyunu buldı buçağıla bıçakçı-zâde (varak: 27a)

3. Dîvândan Örnek Şiirler

-1-

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

1. Vâdi-i ‘aşk içre bil kim Qays olur hem-pâ baña
Bir pula degmez yanında ol şehün Leylâ baña
2. Bâd-ı âhumla hürüş itdirsem eşk-i çeşmümi
Öyle bir hâlet bulur kim reşk ider deryâ baña
3. Sâkiyâ maḥmûr-ı cām-ı ‘aşkdur dil dâ’imâ
Neş’e-baḥş olmaz nitece kulkul-i minâ baña
4. Ben ḥayâl-i bûy-ı zülf-i yâr ile mest olmuşam
İtmesün izhâr-ı bûyın ‘anber-i sârâ baña
5. Dür ider mi ḥülyâ-yı yâri dilden **Hamdî** hiç
İftihârumdur dinürse ‘âşık-ı şeydâ bana

-2-

mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

1. Şahñ-ı çemende nâlede bî-çâre 'andelîb
Düşmiş reh-i muhâbbete âvâre 'andelîb
2. Olmuş esîr-i kayd-ı kemend-i gül-i tere
Gör gönca gibi gâmzesi hûn-h'âre 'andelîb
3. Âvârelikle şermine selb eylemiş görüñ
Atmış metâ'-ı 'işmeti bâzâra 'andelîb
4. H'ânende-gân-ı dehri şadâ-yı gurâbdan
Farq itdirir mi başlasa güftâra 'andelîb
5. Çıkmış hayâl-i gül ile Leylâya nisbeten
Mânend-i Qays şahñ-ı çemenzâra 'andelîb
6. Püyân-ı râh-ı 'aşk idügün hiç **Hamdiyâ**
Qâdir mi rüy-ı dehrde inkâra 'andelîb

-3-

mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

1. Dilber gerek ki şîve vü nâz u edâsı şüh
Her meh-veşüh nihâyeti şeyb ibtidâsı şüh
2. Dil fikre taldığına ta'accüp olur mı hiç
Elbette 'âşıkânüñ olur hulyâsı şüh
3. Âyâ kıocar mı rüy-ı cihân içre ol kişi
Her kimsenüñ ki dilberi şüh âşinâsı şüh
4. Emrâz-ı 'aşka her kim olur ise mübtelâ
Gördüm kitâb-ı tıbda muqayyed devâsı şüh
5. Mânend-i Qays rû-be-şahrâ gezer tırur
Hamdî kimüñ olur ise ger mübtelâsı şüh

-4-

mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

1. Seyl-i sirişküm ile döner âsiyâb-ı çarh
Dâğumdan aḡz-ı şu'le ider âfitâb-ı çarh

2. Zîr-i hicâba girse girer vech-i enverin
Seyr-i semâyı terk idüp mâhitâb-ı çarḥ
3. Buldı mişâl-i mihr-i ruḥuñ zîb ü iştihâr
Pürdür şadâ-yı ḥüsnüñ ile nüh-kıbâb-ı çarḥ
4. Bî-iḥtiyâr beste-i dâm-ı hevâ olur
Bu ḥüsn ile görünce seni şeyḥ ü şâb-ı çarḥ
5. Eş' ar-ı 'aşr içinde görüp şî' r-i pâküñ
Zannum odur ki **Hamdî** ider intihâb-ı çarḥ

-5-

me'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

1. Gösterdi nev-bahâr sefid ü siyâh ü surḥ
Reng-i şükûfe-zâr sefid ü siyâh ü surḥ
2. Kadrince mîve-çîni bu bâḡuñ olur kişi
Naḥl-i emelde bâr sefid ü siyâh ü surḥ
3. Elvân-ı ḥüsni ḥâlet-i ḥâlûñle gösterir
Ruḥsâr-ı tâb-dâr sefid ü siyâh ü surḥ
4. Zıll-i ḥayâl-i perde-i devrâna gelmede
Eşḥâş-ı turfe-kâr sefid ü siyâh ü surḥ
5. Kân-ı dilüñden olmada her demde **Hamdiyâ**
Ḥâmeñ güher-nişâr sefid ü siyâh ü surḥ

-6-

me'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

1. Şem' -i ümîdi âteş-i âhum tutuşdurur
Ol yâr-ı ser-keşîde nigâhum tutuşdurur
2. Her dem giyince câme-i al âteşin-reng
'Uşşâḳ-ı zârı ol yüzi mâhum tutuşdurur
3. Nâr-ı ḡamuñ ki sūzı dilüm itmede füzûn
Dehri de âh u dūd-ı siyâhum tutuşdurur

4. Sevdâ-yı berķ-i ħüsnî serimde o rütbe kim
Çarĥ-ı kebûdî sûz-ı kelâmum ħutuşdurur
5. **Ĥamdî** derûn-ı düşmenini rûy-ı arzda
Ĥamd-i icmâl-i rıf at u câhum ħutuşdurur

-7-

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

1. Cemâlün maṭla' -ı dîvân-ı nazm-ı nâz yazmışlar
Füsün u fitneye ĥaṭ-ı ruĥuñ elgâz yazmışlar
2. Taşavvur-gâh-ı bâğ-ı dilde resm-i kıadd-i mevzûnuñ
Nihâl-i kıâmet-i şimşâd ile dem-sâz yazmışlar
3. Çerâ-gâh-ı ĥayâl-i yâre şayd-ı şa' ve-i dille
Nihâh-ı ġamzesin hem-pençe-i şebbâz yazmışlar
4. Fiğânım perde-i ṭanbûrını edvâ-ı hicrinde
Şadâ-yı nây u müsikâr ile dem-sâz yazmışlar
5. İdince büselik ol yâre gerdâniyeden şordum
Didi nâmum maķâm-ı şiveye şehnâz yazmışlar
6. Metâ' -ı ġamla ey şîrîn dehen ser-defter-i 'aşķa
Bu **Ĥamdî** bendeñi Ferhâd ile enbâz yazmışlar

-8-

mef' ulü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün

1. Reng-i lebi ki la' l-i Bedeĥşâna karşı ħor
Tîğ-i nigâhı ĥançer-i bürrâna karşı ħor
2. Gördüm ĥavâşını remed-i ĥasreti için
Ĥâk-i kıdümü kuĥl-i Şîfâhâna karşı ħor
3. Mâbeyn-i ĥaṭṭ u zülfe şaķın şâne girmesün
Başdan çıkarma ṭurre-i reyĥâna karşı ħor
4. Sînemde şerĥa hicrele olmaķdadur füzün
Ol rütbedür ki çâk-ı ġiribâna karşı ħor
5. **Ĥamdî** nihâl-i kıaddi o şüĥuñ ĥirâmıda
Bâğ-ı cihânda serv-ı ĥirâmâna karşı ħor

-9-

meʿ-ülü fâʿ-ilätü mefâʿ-îlü fâʿ-ilün

1. Bezm-i ʃarabda sāki-i gül-fâmı görmedük
Nüş-ı piyâle eylemedük cāmı görmedük
2. Dâʿim bu rāh-ı ʿaşkda urmaqla peşt-pā
Künc-i ferāğ-ı dehrde ārāmı görmedük
3. Hep muzmerāt ʿaksine devr eylemekdedür
Maṭlûb üzre dünyede bir kāmı görmedük
4. Fındıkcılıkla aldatur üftâde-gāni hiç
Küy-ı vefâda ol gözi bādāmı görmedük
5. Bir şüh-ı ʿişve-bāza şataşduğ ki **Hamdiyâ**
Dehr içre böyle serkeş-i nâ-rāmı görmedük

-10-

feʿ-ilätün feʿ-ilätün feʿ-ilün

1. Göricek mäh-ı ruḥuñ ay didüm
Tâb-ı mihrüñle yanup vây didüm
2. Şadme-i cevruñe ʃâkat mı gelür
Ey şeh-i mülk-i cefâ rây didüm
3. Būs-ı dāmānımı kılmış mebzül
Bize de yok mı amân pay didüm
4. Yâre hem-bezm olayım dir ağıyâr
Saña yir yok buradan cay didüm
5. Gerçi çok bende-i bâb-ı ʿaşkuñ
Bir de **Hamdî** kuluñı şay didüm

Sonuç

XVIII. yüzyıl şairlerinden Ali Paşa-zâde Mustafa Hamdî Bey 1180 (1766-1767) yılında doğmuştur. Hamdî'nin asıl adı Mustafa'dır. Kâ'il Efendi'den Arapça ve Farsça dersler alan Hamdî 1207 (1792-1793) yılında 27 yaşındayken vefat etmiş. Kendisinden ders aldığı Mustafa Kâ'il Efendi genç yaşta ölen Hamdî için bir tarih manzumesi kaleme almıştır.

Hamdî Divânı'nın araştırmalarımız sonucu ulaşabildiğimiz tek nüshası Medine Arif Hikmet Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 205/811 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. 30 varaktan

oluşan Dîvân'da 102 gazel, 1 müseddes, 1 tahmis, 10 kıt'a, 2 kaside ve 8 müfred olmak üzere toplam 124 şiir bulunmaktadır.

Divanda toplam 102 gazel vardır. Divandaki 102 gazelin 65 tanesi 5 beyitten oluşmaktadır. Gazeller revî harfine göre müretteptir ve 25 harften gazel bulunmaktadır. Hamdî bir gazel şairidir. Çünkü Dîvân'ın çoğu gazellerden oluşmaktadır. Bu gazellerin tamamına yakını ise gazel nazım şeklinin genel özelliklerine bağlı kalınarak âşıkâne ve rindâne duygularla terennüm edilmiştir. Dîvânda gazellerden sonra bir mütekerrir müseddes ve bir tahmis yer almaktadır. Dîvân'da musammatlardan sonra kıt'alar yer almaktadır. Toplam 11 kıt'adan 7 tanesi "Tevârih" başlıklı bölümde tarih manzumesiyken 4 tanesi ise "Mukatta'ât" başlığı altındadır. Hamdî menzil temellükü, menzil ve mahfelin yenilenmesi, doğum ve lihye irsali gibi konularda tarih manzumesi yazmıştır. Dîvân'da tarih manzumelerinin sonunda 1 kaside ve 8 müfred bulunmaktadır. "Yasag-ı Hamr" başlıklı kaside, Sultan III. Selim'in şarabı yasaklaması üzerinedir. Bu çalışma ile XVIII. yüzyıl klasik Türk edebiyatına ait Hamdî Dîvânı gün yüzüne çıkarılarak, tanıtılmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- Aykurt, Çetin (2015). III. Selim'in Fikrî Yapısı. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları*, 7, 439-447.
- Beydilli, Kemal (2009). Selim III. *İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 420-425.
- Çınarcı, M. Nuri (hızl.) (2007). *Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey'in Tezkîretü's-Şu'arâ'sı ve Transkripsiyonlu Metni*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- Demirel, Şener (2008). Antepli Aynî Divanı'ndaki Tarih Manzumeleri Üzerine Bir İnceleme. *Turkish Studies*, S. 3/4, s. 372-398.
- Devellioğlu, Ferit (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Yayınları.
- Hamdî, *Dîvân-ı Hamdî*, Medine Ârif Hikmet Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 205/811.
- İpekten, Haluk (2003). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınevi.
- İpekten, Haluk vd., (1988), *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karabey, Turgut (2011). Tarih Düşürme. *İslam Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 80-82.
- Mengi, Mine, (2003). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özcan, Nuri (2009). Selim III. *İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 425-426
- Saraç, Yekta (2007). *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*. İstanbul: 3F Yayınları.
- Şentürk, A. Atillâ & Kartal, Ahmet (2005). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınevi.
- Tuman, Mehmed Nâil (2001). *Tuhfe-i Nâilî-Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri II*. (Haz: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı), Ankara: Bizim Büro Yayınları.

Ek: Dîvân'dan Örnek Sayfalar:

